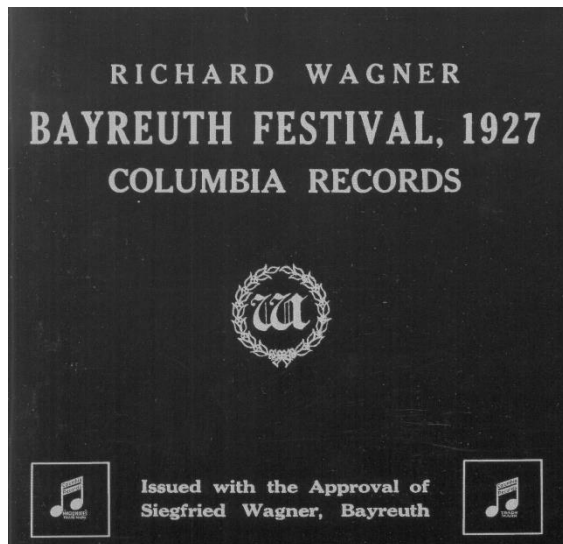

De muzikale geschiedenis van de Bayreuther Festspiele aflevering 8

Bayreuth 1927: Grammofoonopnamen in het Festspielhaus

door Johan Maarsingh

In 1926 was het een halve eeuw geleden dat de eerste Bayreuther Festspiele werden gehouden met de wereldpremière van *Der Ring des Nibelungen*. Aan dit jubileumjaar ging Siegfried Wagner voorbij, zodat hij meer tijd kon spenderen aan de voorbereiding van een festival in 1927. Er stond een nieuwe productie op de rol van *Tristan und Isolde*, een werk dat na 1906 niet meer in het Festspielhaus was opgevoerd. Een tweede noviteit was van technische aard: de grammofoonplaat.

Columbia of HMV

De opnametechniek werd enorm verbeterd door het gebruik van de microfoon, nu konden de platenmaatschappijen groot bezette werken gaan opnemen. Columbia, een Engelse maatschappij, legde in Londen de Negende symfonie van Beethoven vast en in mei 1926 werden de eerste opnamen gemaakt met het Concertgebouworkest onder leiding van Willem Mengelberg. Een van hun eerste opnamen was de ouverture tot *Tannhäuser*. Het is geen wonder dat de platenmaatschappijen ook belangstelling hadden voor de Bayreuther Festspiele, om er tijdens de voorstellingen opnamen te maken. Onderhandelingen tussen Siegfried Wagner en de firma's HMV en Columbia leidden tot een contract met Columbia. Wel moest er worden gewerkt met zangers en dirigenten die niet bij andere

maatschappijen een vast contract hadden. Dat heeft soms tot beslissingen geleid waarin moest worden afgezien van artistieke idealen: geen Lauritz Melchior en, iets later ook geen opnamen met dirigent Arturo Toscanini; die stonden onder contract bij HMV.

Columbia wilde opnamen maken tijdens de voorstellingen van alle toen gegeven opera's. De *Ring*, *Parsifal* en *Tristan und Isolde*. Helaas bleek het technisch onmogelijk live-opnamen te maken. Er moesten dus buiten de repetities en voorstellingen om, opnamesessies worden georganiseerd. Men gebruikte daar het toneel voor, echter wel met maatregelen om tot een zo goed mogelijke opnamekwaliteit te komen. Of het orkest ook in de eigen bak heeft gezeten is niet duidelijk. Er zijn fragmenten uit *Götterdämmerung* en *Tristan und Isolde* opgenomen. Het technisch resultaat was niet goed genoeg om er platen van te maken. Uit de overige werken werden uiteindelijk negen 78t-platen uitgebracht, verpakt in een zwarte doos. Om het nog meer authenticiteit te verlenen, was er op in goudkleurige letters afgedrukt 'Issued with the Approval of Siegfried Wagner, Bayreuth'. Het album bevat ruim zeventig minuten muziek en te lezen aan de matrixnummers zijn de fragmenten uit *Parsifal* als eerste opgenomen. Uit het eerste bedrijf klinken de Verwandlungsmusik en de scène in de Graalburcht, waarin hier overigens alleen het koor en orkest zijn te beluisteren. De grote klacht van Amfortas is niet opgenomen. De grote ster is het koor dat vanaf 1906 werd ingestudeerd door Hugo Rüdel (1868-1934). In de instrumentale Verwandlungsmusik zijn ook nog de oorspronkelijke klokken uit 1882 te beluisteren, een heel bijzonder indringend geluid. De woorden van Gurnemanz en Parsifal aan het begin van de Verwandlungsmusik 'Vom Bade kehrt der König heim' zijn hier niet opgenomen. Fritz Wolff (*Parsifal*) en Alexander Kipnis (*Gurnemanz*) zijn wel te horen in de Karfreitagzauber, ook opgenomen in Bayreuth, maar niet onder leiding van Muck.

<https://www.youtube.com/watch?v=z9rHhanahx4>

Uit het tweede bedrijf is een fragment uit de scène met de Blumenmädchen opgenomen. Het duurt niet langer dan ruim vier minuten, precies een plaatkant. De opname start met de woorden: 'Komm, komm, Holder Knabe', de bijdrage van Parsifal is instrumentaal ingevuld. De volledige cast is: Ingeborg Holmgren, Anny Helm, Minnie Ruske-Leopold, Maria Nezael, Hilde Sinnek, Charlotte Müller. <https://www.youtube.com/watch?v=R3eR1B6vLLk>

Anny Helm als Brangäne

Het tweede bloemenmeisje, sopraan Anny Helm (1903-1993) debuteerde in Bayreuth als Brangäne, in de voorstelling van de *Tristan* waarmee op 19 juli 1927 de Festspiele werden geopend. In 1928 werkte Helm mee aan de bijna complete opname van *Tristan und Isolde*. De meeste anderen van de Blumenmädchen hadden kleine rollen in de *Ring* en zijn te horen als Rheintochter en als Walküre.

Bijna een half uur muziek hebben we uit de door Muck gedirigeerde *Parsifal*, met het ensemble uit Bayreuth. Daar had nog wel een kwartier muziek uit het derde bedrijf bij gekund, maar Muck maakte bezwaar tegen de wensen van de technici over het te kiezen tempo, dat bepalend was voor het aantal plaatkanten dat nodig was voor een bepaalde scène. Muck weigerde verder te dirigeren en Siegfried Wagner nam de muzikale leiding op zich en zo werden er opnamen gemaakt van het voorspel tot het derde bedrijf

<https://www.youtube.com/watch?v=eGgR-d5m5c4>

en van de Karfreitagszauber. In die scène horen we tenor Fritz Wolff (1894-1957) en bas Alexander Kipnis (1891-1978). Wolff was

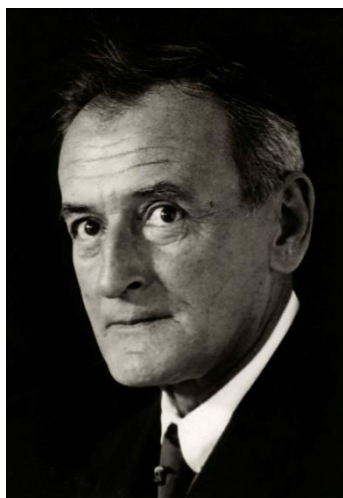
aanvankelijk officier en vocht mee in de Eerste Wereldoorlog. Na de oorlog leidde een zangopleiding tot een optreden in Bayreuth 1925 als Loge, Gralsritter. Tot 1942 zong hij aan de Staatsopera van Berlijn, waarna hij meevocht aan het Oostfront en in Russische krijgsgevangenschap raakte. Na 1950 doceerde hij in München.

Alexander Kipnis werd geboren in de Oekraïne, studeerde in Warschau en maakte zijn debuut als Eremit in Webers *Der Freischütz* aan het theater van Wiesbaden. Hitlers regime dreef hem eerst naar Oostenrijk (Sarastro in *Die Zauberflöte* onder Toscanini in Salzburg), later naar de Verenigde Staten. Hij was al in 1931 Amerikaans Staatsburger. In 1940 debuteerde hij aan de Met in New York. In Bayreuth trad Kipnis voor het eerst op als Gurnemanz en als König Marke, in beide partijen alternerend met Ivar Andrésen (1896-1940) een bas die zijn medewerking verleende aan de in Bayreuth gemaakte opnamen van *Tristan und Isolde* en *Tannhäuser*. Kipnis zong een omvangrijk repertoire en maakte vele platen.

<https://www.youtube.com/watch?v=utkabKIMu4>

Alexander Kipnis

Karl Muck

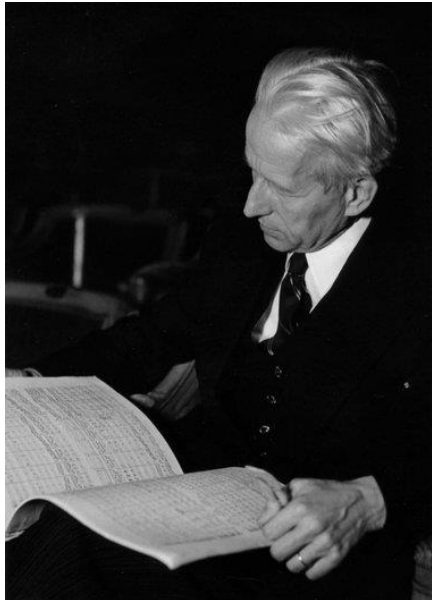
In december 1927 nam Muck in Berlijn het voorspel tot de eerste akte van *Parsifal* op met een speeltijd van net geen zestien minuten! In oktober 1928 dirigeerde hij de beroemd geworden plaatopname van het derde bedrijf uit *Parsifal*. De opname werd gemaakt door een concurrent van Columbia, de firma Electrola, dat weer de Duitse tak was van het Engelse His Master's Voice. Muck heeft ruim twee minuten meer tijd nodig voor de Karfreitagszauber dan Siegfried Wagner. Het Voorspel tot de derde akte neemt bij Muck ruim een minuut extra tijd. Zou Muck in Bayreuth dan toch te hoge tempi hebben gekozen in zijn opnamen? Voor de benodigde plaatkanten moet dit niets hebben uitgemaakt. Gotthelf Pistor (*Parsifal*) en Ludwig Hofmann (Gurnemanz) zongen in 1928 die rollen ook in Bayreuth. De Amfortas is hier gezongen door de Nederlandse bariton Cornelis Bronsgeest. Hugo Rüdell had ook hier de leiding van het koor. Bovendien klinken in deze Berlijnse opname de klokken uit Bayreuth. Redenen waarom ook Mucks Berlijnse *Parsifal*-opnamen in de Bayreuth-discografie een belangrijke plaats hebben. Muck heeft een

grote rol gespeeld waar het de tempi betreft die dirigenten na hem in de *Parsifal* hebben gekozen. Daarover meer in een volgende aflevering. <https://www.youtube.com/watch?v=8ZznQQsF-OI>

Franz von Hoesslin

De drie voorstellingen van *Der Ring des Nibelungen* stonden onder leiding van Franz von Hoesslin (1885-1946). Hij was vanaf 1926 verbonden aan de opera van Wuppertal, had ook compositie gestudeerd bij Max Reger, trad als gastdirigent op bij diverse orkesten en had een reputatie opgebouwd als Wagner-dirigent.

In Breslau weigerde hij in de beginjaren van het Derde Rijk het Horst Wessellied te laten spelen. Het gevolg was dat hij en zijn joodse vrouw naar Zwitserland vertrokken. In de tijd dat hij buiten Duitsland verbleef, engageerde Winifred Wagner hem toch als dirigent voor de Festspiele in

Franz von Hoesslin

1938, 1939 en 1940. Daarover meer in een latere aflevering. Reeds voor 1933 is er een belangrijke Wagner-opname gemaakt, waarbij hij de muzikale leiding had. In 1930 dirigeerde Hoesslin voorstellingen van de complete *Ring* in Parijs. Er werd een ongeveer drie uur durende compilatie voor de plaat opgenomen. Elk fragmentje past op een plaatkant en duurt dus ongeveer vier minuten. Dankzij het archief van de Bayreuther Festspiele kon er een volledige set platen worden bemachtigd en hiervan verzorgde Gebhardt Medien een goed gedocumenteerde uitgave op cd. Hierdoor kunnen we luisteren naar de Brünnhilde gezongen door sopraan Henriette Gottlieb (1884-1942). Deze rol zong ze daar alleen voor de plaat omdat de twee optredende Brünnhildes (Frieda Leider en Nanny Larsén-Todsén) bij andere maatschappijen onder contract stonden en Pathé dus moest omzien naar een andere zangeres. In 1927 maakte ze haar Bayreuth-debuut als Ortlinde in *Die Walküre* en was ook de Dritte Norn in *Götterdämmerung*. Wanneer iemand die rol kan zingen, is een ontwikkeling tot Brünnhilde zeer goed mogelijk. Het is niet zo vreemd dat onder de in 1927 gemaakte opnamen ook een Walkürenritt is te vinden, maar deze heeft wel de vocale partijen. Dit is

opvallend, aangezien het merendeel van de gekozen fragmenten alleen het orkest laten horen. Op die manier krijgt de luisteraar toch een indruk van het ensemble dat daar op de planken stond. We hebben dus bijna het Bayreuth-debuut van Henriette Gottlieb op de plaat. Zij heeft in 1933 haar loopbaan moeten opgeven. Ze kwam uit een joodse familie en is op 2 januari 1942 omgekomen in het ghetto Litzmannstadt in Polen. Het volledige fragment duurt bijna acht minuten en staat dus op twee kanten.

https://www.youtube.com/watch?v=Z2qej_3DlmU

Uit de tweede akte van *Siegfried* dirigeerde Hoesslin Siegfrieds Waldweben.

<https://www.youtube.com/watch?v=osZF04ccfvE&ebc=ANyPxKorgCPjk-JI21d61B34u3WpYBWeWkhqZ9bFZoVDSi96Re4fyNDIDEnyuhQNTG-uXqMqKj7QP06qJehIlffccMS8Xd2-w>

Uit de *Ring* nam Columbia verder op twee fragmenten voor orkest uit de derde akte van *Siegfried*: het voorspel <https://www.youtube.com/watch?v=F3n7ezSPUnI>

en Siegfrieds gang door het vuur naar de Walküre-rots.

<https://www.youtube.com/watch?v=2upJB6VqO9U>

Uit *Das Rheingold* de Einzug der Götter <https://www.youtube.com/watch?v=6g8HBAI-6I4>

Verder is er nog de klacht van Rheintöchter, terwijl de andere rollen instrumentaal zijn ingevuld. In 1927 waren dat: Maria Nezadel (Woglinde); Minnie Ruske-Leopold (Wellgunde) en Charlotte Müller (Floßhilde). https://www.youtube.com/watch?v=Z2qej_3DlmU

Aan de opname van *Tristan und Isolde* onder Karl Elmendorff besteed ik een volgende aflevering.

Deze artikelenserie staat ook op de website <http://www.wagnergenootschap.nl/artikelen>

Wie de weergegeven links wil openen kan het beste daar terecht.